

Reactie op 'De verliefde tandarts'

Stribos en Eijkman trachten in hun artikel 'De verliefde tandarts' (NTVT 1992; 99: 378-80) op grond van ethische argumenten een antwoord te vinden op de vraag wat een tandarts moet doen indien hij verliefd wordt op een patiënt. Beide auteurs komen aan het eind van hun artikel tot de conclusie dat de tandarts er in zo'n geval goed aan doet zijn professionele relatie met haar te beëindigen en te stoppen met de behandeling. Zij stellen voor er zich met 'een leugentje om bestwil' van af te maken en de patiënt te verwijzen naar een collega tandarts die 'meer ervaren' zou zijn. Zonder verder in te gaan op het zeker zo ethische vraagstuk of leugens, ook al worden ze door de behandelaar met een positieve intentie gebruikt, wel binnen een professionele arts-patiëntrelatie thuishoren, wil ik gaarne een aanvulling geven op dit artikel door vanuit een andere invalshoek het verliefdheidsprobleem te bekijken. Door zich alleen op de ethische kanten van het probleem te richten, zien Stribos en Eijkman mijns inziens over het hoofd dat verliefdheid een gemaskeerde uiting kan zijn van een psychologisch fenomeen, waarop de tandarts op adequate wijze dient te reageren. Ik wil dit gaarne nader toelichten.

Het artikel van Stribos en Eijkman is vooral zo interessant omdat verliefdheid, zowel in de tandheelkundige wetenschappelijke literatuur als in de opleiding tot tandarts, een vrijwel onbesproken onderwerp is. Dit betekent natuurlijk niet dat het uniek is als een tandarts verliefd wordt op zijn of haar patiënt. Integendeel, het lijkt mij gerechtvaardigd te stellen dat een meerderheid van de tandartsen ooit wel eens heeft bemerkt, dat een bepaalde patiënt verliefde gevoelens opriep. Dit kan ook andersom het geval zijn. Zo is in de geneeskunde al langer bekend dat er zich in bepaalde gevallen een verliefde houding jegens de medicus kan voordoen. Dit kan zover gaan dat de arts slechts met moeite de erotische toenaderingen van de patiënt(e) kan ontwijken.

Wat hier mogelijk aan de hand is, wordt binnen de psychologie aangeduid als het fenomeen van de *overdracht*. De afhankelijke situatie waarin de patiënt zich tijdens de behandeling bevindt, kan ertoe bijdragen dat de patiënt ons onbewust op de plaats stelt van de ouders waarbij zijn of haar gevoelens voor hen op de tandarts worden *overgedragen*. 'Overdracht' is een term van de psychoanalyticus Sigmund Freud, die tijdens zijn therapieën bemerkte dat gevoelens, wensen en angsten die oorspronkelijk op een figuur uit het verleden (meestal vader of moeder) gericht waren, ineens op hem werden geprojecteerd.

Ook in de tandartspraktijk kan het gebeuren dat, als een patiënt in zijn of haar jeugd geen gelegenheid heeft gehad over verlangens naar liefde heen te groeien (bijv. doordat deze te veel of te weinig werden bevredigd), hij/zij deze gevoelens op de persoon van de tandarts richt. Er wordt onbewust alsnog naar bevrediging gezocht, nu bij de behandelaar. Overigens is verliefdheid niet de enige emotie waarbij overdracht een rol kan spelen, ook gevoelens van schaamte ('Ik schaam me zo voor u, omdat ik mijn tanden niet gepoetst heb vandaag') en woede ('Wat denkt u wel, u bent mijn vader niet!') kunnen op de tandarts worden overgedragen. Interessant is dat, ofschoon het overdrachtsverschijnsel desastreuze gevolgen kan hebben voor de tandarts-patiëntrelatie, in de psycho-analytische psychotherapie het interpreteren van overdracht juist als een essentieel onderdeel van de therapie wordt beschouwd.

Er zit nog een andere kant aan het verhaal en daarmee komen we weer terug op het onderwerp van het artikel van Stribos en Eijkman: de verliefde tandarts. Freud wees er terecht op dat niet alleen de patiënt onbewuste impulsen, verlangens en gevoelens overdraagt, maar dat ook de behandelaar dit doet. In dat geval draagt de tandarts zijn of haar persoonlijke 'zwakheden' (dat wil zeggen onbewuste en in het verleden onbevredigde wensen, verlangens en gevoelens) over op de patiënt. We spreken dan van *tegenoverdracht*. Bijvoorbeeld in het geval dat een knappe patiënte die voor kroon en brugwerk bij de tandarts komt met de mededeling 'Ik wil u als tandarts omdat ik heb gehoord dat u de beste bent in de omgeving'. Een dergelijke opmerking die hem op een voetstuk plaatst zal zijn ego strelen. Dit geldt vooral in het geval hij in zijn eigen levensgeschiedenis gevoelens van waardering in belangrijke mate heeft moeten ontberen. De tandarts gaat over haar fantaseren, meent dat zij wellicht niet gelukkig is met haar eigen partner, en zal zich langzamerhand steeds vriendelijker gaan gedragen tegenover deze patiënt. Ook de opstelling van de patiënt kan hierdoor mee veranderen, zodat er een vicieuze cirkel ontstaat en de tandarts zich langzamerhand steeds meer tot de patiënt aange trokken voelt.

Overdrachts- en tegenoverdrachtsfenomenen zijn in andere contexten dan de tandheelkundige intensief bestudeerd. Gebleken is dat, indien men deze gevoelens niet bij zichzelf waarneemt, herkent of niet onderzoekt op hun herkomst uit de eigen levensgeschiedenis, het kan gebeuren dat de tandarts ongewild ingaat op de overdrachtswensen van de patiënt. Kennis over

deze verschijnselen is daarom voor werkers in de gezondheidszorg buitengewoon belangrijk. Net zoals een ervaren psychotherapeut binnen de therapeutische relatie geleerd zal hebben te verdragen mikpunt te zijn van ergenis, woede of object van verleidingsmanoeuvres, zal ook de tandarts hier alert op dienen te zijn. Anderzijds is het belangrijk aanwezige gevoelens ten opzichte van een patiënt bij zichzelf te onderkennen en naar oplossingen te zoeken om er adequaat mee om te gaan. Voorwaarde is vooral ernaar te streven eerlijk tegenover zichzelf te staan. Ook het bespreekbaar maken van problemen tegenover een patiënt of het consulteren van collega tandartsen kan helpen bij het vinden van oplossingen. Vanzelfsprekend kan dit leiden tot de conclusie dat het beter is te stoppen met de behandeling, maar het kan evengoed betekenen dat de behandeling op reguliere wijze wordt voortgezet. Immers, zolang er tandarts-patiënt relaties bestaan zullen puur menselijke fenomenen als overdracht en tegenoverdracht hierin een rol spelen. Als de tandarts erop verdacht is, kan hij hier op professionele wijze op reageren. Jammer genoeg bestaat het risico dat door de expliciete stellingname van Stribos en Eijkman de tandarts wordt opgezadeld met het gevoel dat, indien hij gevoelens van verliefdheid ervaart, hij de behandelingen maar beter direct kan stoppen, omdat hij anders niet ethisch bezig zou zijn.

Ad de Jongh, Amsterdam

Antwoord

De reactie van collega De Jongh bedoelt niet een kritiek te geven op onze beschouwingen over 'De verliefde tandarts'. Het gaat hem om een aanvulling, waarvoor wij hem erkentelijk zijn. Want het is waar dat wij fenomenen van overdracht en tegenoverdracht, zoals die begrepen kunnen worden binnen een psychoanalytisch kader, buiten beschouwing hebben gelaten. Ons artikel handelt, laten we zeggen, over de gewone verliefdheid van een ongetrouwde jonge man op een ongetrouwde jonge vrouw. Wij zijn het met De Jongh eens dat het voor de tandarts evenwel van belang kan zijn verschijnselen van overdracht en tegenoverdracht in de relatie met zijn patiënten te kunnen herkennen. Aangenomen dat de tandarts hiervoor inderdaad voldoende psychologisch is geschoold, zijn wij het oneens met het slot van De Jongh's reactie. Het risico waarvoor hij vreest, is dan niet aanwezig.

S. Stribos, M.A.J. Eijkman